

УДК: 811.162.1'271.16(477)

**ФУНКЦІЇ СТРУКТУР “PAN/PANI + (ІМ'Я) ПРИЗВИЩЕ”
В ТЕКСТАХ ПОЛЬСЬКОМОВНОЇ ПРЕСИ В УКРАЇНІ
(НА ТЛІ ЗАГАЛЬНОПОЛЬСЬКИХ НОРМ).**

Алла КРАВЧУК

*Львівський національний університет імені Івана Франка
вул. Університетська, 1, Львів, 79000
Кафедра польської філології
e-mail: allakrawczuk@gmail.com*

У статті розглядаються особливості вживання референційних структур “*pan/pani* + (ім'я) прізвище” в польськомовній пресі, що виходить в Україні. На основі аналізу специфіки функціонування згаданих структур у досліджуваних джерелах на тлі відповідних конструкцій в інформаційних текстах, у тому числі газетних, загальнопольської (літературної) мови, виявлено насамперед кількісні диспропорції: для писемного мовлення носіїв польської мови в Україні характерний надмір в уживанні в референційних структурах слів *pan/pani* поряд з антропонімічними іменниками. Відмінності між цим явищем у загальнопольському й полонійному мовленні в Україні мають і якісний характер. Якщо в писемних текстах загальнопольської мови референційні структури “*pan/pani* + (ім'я) прізвище” використовуються переважно з пейоративною метою, то в польськомовній пресі в Україні функції таких мовних одиниць пов'язуються передусім із вираженням “посиленої” ввічливості. З урахуванням протилежного в загальнопольській мові й мові української Полонії оцінного маркування тих самих мовних структур у статті визначено пов'язані з їх уживанням потенційні “зони ризику” в комунікації між носіями етнічної мови в польській державі та носіями польської мови (як мови національної меншини) в Україні.

Ключові слова: польська мова в Україні, мовленнєвий етикет, “*pan/pani* + (ім'я) прізвище”, референційна структура.

Пропоновану статтю присвячено деяким аспектам польського мовленнєвого етикету, що його реалізують носії польської мови, які проживають поза межами сучасної Польщі, зокрема в Україні. Об'єктом аналізу є окремий вид етикетних формул: конструкції “*pan/pani* + прізвище” й “*pan/pani* + ім'я і прізвище” у референційному (а не адресативно-му) вживанні, тобто, коли вони називають третю особу. Предмет дослідження – функціональна специфіка референційних структур “*pan/pani* + (ім'я) прізвище”, що вживаються на позначення особи, відсутньої при комунікативному акті.

Джерельну базу дослідження становить писемне мовлення осіб польського походження, представлене в польськомовних газетах, що виходять у сучасній Україні. Аналіз обмежено виданнями “*Kurier Galicyjski*” (Львів), “*Gazeta Lwowska*” (Львів), “*Lwowskie Spotkania*”

(Львів), “Dziennik Kijowski” (Київ), “Mozaika Berdyczowska” (Бердичів), “Gazeta Polska” (Житомир), “Słowo Polskie” (Вінниця) за 2001–2013 рр.¹

Специфіку реалізованих у газетному мовленні української Полонії референційних структур “*pan/pani* + прізвище” та “*pan/pani* + ім’я і прізвище” (наприклад *Pan Grabski ma wiele medali, które otrzymał za udział w II wojnie światowej* (“Mozaika Berdyczowska”, №4 (93), 2010), *Pan Iwan Jarmoszyk jest autorem wielu prac naukowych* (“Gazeta Polska”, №4 (389), 2012), *Patronat nad konferencją objął Ambasador RP na Ukrainie pan Jacek Kluczkowski* (“Kurier Galicyjski”, №20 (96), 2009) можна з’ясувати, якщо врахувати, з одного боку, формальну будову прагматичних відповідників згаданих конструкцій в інформаційних газетних текстах загальнопольської (літературної) мови, а з другого – функції тотожних за формою конструкцій зі словом *pan/pani* й іменем і прізвищем чи самим лише прізвищем у референційних уживаннях загальнопольської мови. Саме тому пропонуване дослідження проведене з застосуванням елементів компаративного аналізу.

Референційні структури “*pan/pani* + (ім’я) прізвище” ще мало досліджені в польському мовознавстві й узагалі не були предметом аналізу на матеріалі польської мови, що функціонує в Україні². Про специфіку неадресативного використання сучасними мовцями в Польщі конструкцій “*pan/pani* + (ім’я) прізвище” згадує Р.Гуща³, а М.Лазінський детальніше аналізує референційні ситуації вживання в сучасній польській мові структур “*pan/pani* + (ім’я) прізвище”⁴, звертаючи увагу на особливості функцій слів *pan/pani* перед антропонімами або т. зв. титулярними іменниками⁵ в політичному дискурсі, ре-

¹ Усього проаналізовано тексти 118 номерів газет “Kurier Galicyjski” – 16 номерів, “Gazeta Lwowska” – 20, “Lwowskie Spotkania” – 13, “Dziennik Kijowski” – 13, “Mozaika Berdyczowska” – 24, “Gazeta Polska” – 21, “Słowo Polskie” – 11. Враховано також усі представлені в інтернеті публікації газети “Dziennik Kijowski” за 2010–2011, 2012, 2013 рр.: <http://www.dk.com.ua/cat.php?cat=901>, [12–14.07.2013].

² Загалом статус польських лексем *pan/pani* (*panowie, panie, państwo*) у польському мовознавстві представлений неоднозначно. Словники, академічні і практичні граматики польської мови або не розглядають вичерпно всі функціональні особливості наведених слів, або приписують цим одиницям, ужитим у тій самій функції, різний граматичний статус. Найбільше суперечностей такого характеру пов’язано з проблемою прономінальної функції згаданих слів. Серед найновіших полоністичних праць, які містять пропозицію теоретичної систематизації статусу слів *pan/pani* (*panie, panowie, państwo*) відповідно до їхніх граматичних і прагматичних функцій, є наукові статті й монографії варшавських мовознавців Ромульда Гуці (*Huszczka R. Honoryfikatywność. Gramatyka, pragmatyka, typologia. Warszawa, 2006. S.102–115; Huszczka R. Jeszcze o honoryfikatywności polskich zaimków osobowych // Poradnik Językowy. 2000. Z.6. S.24*) й Марека Лазінського (*Łaziński M. O panach i paniach. Polskie rzeczowniki tytułowe i ich asymetria rodzajowo-płciowa (dokończenie). Warszawa, 2006. S.15–17; Łaziński M. Pan ksiądz i inni panowie. Wtórna funkcja lekceważąca jednostki pan // Poradnik Językowy. 2000. Z.9. S.20–21*), котрі, проте, не цілком однозначно у визначенні частини мовної приналежності згаданих слів у деяких їхніх контекстах уживання. Важливо наголосити, що неоднозначна мовознавча інтерпретація займенникового / іменникового характеру лексем *pan/pani* у прагматичних ситуаціях діалогу адресанта з адресатом у присутності третьої особи (слухача) негативно позначається на лінгводидактичній практиці, зокрема при викладанні польської мови в Україні, оскільки в українській і польській мовах граматичні й прагматичні функції лексичних корелятів *pan/pani – pan/pani* значною мірою різняться. Отже, актуальність обраної проблеми пов’язуємо не лише з її недослідженістю на матеріалі польського мовлення в Україні, а й з можливістю використання здобутих результатів у дидактиці польської мови (як іноземної, так і рідної) в сучасній Україні, де на сьогодні інтерес до вивчення польської мови дуже стрімко зростає (про збільшення в Україні на початку XXI століття популярності вивчення польської мови детальніше див.: *Krawczuk A. Od gramatyki do pragmatyki. Problemy polszczyzny na Wschodzie // Sztuka to rzemiosło. Nauczyciel Polski i polskiego. T.3. Katowice, 2013. S.49–65.*

³ *Huszczka R. Honoryfikatywność. S.113.*

⁴ *Łaziński M. O panach i paniach. S.88–91; Łaziński M. Pan ksiądz i inni panowie. Z.8. S.33–35.*

⁵ “Титулярні іменники”, або “титули” – це іменники, які разом зі словом *pan* або *pani* можуть творити адресативні форми. Наприклад, “титулярним” є іменник *profesor* в структурі адресативного звороту *panie profesorze* – мовної одиниці, що називає адресата і вжита у прагматичній функції звернення до нього (*Łaziński M. O panach i paniach. S.16–17*). Однак нас цікавить у статті не адресативне, а референційне вживання одиниць мовленнєвого етикету, а отже, й референційне застосування “титулярних іменників”.

цензіях, газетних полеміках та інших типах текстів. Спорадично нормативні аспекти референційного вживання слів *pan/pani* у преко́нтексті власних назв людей або ж назв осіб за займаною посадою чи виконуваною професією висвітлюють мовознавці в інтернет-порадниках з культури польської мови⁶. Про проблему, якою може стати вживання згадуваних структур в етикетному мовленні іноземців, що вивчають польську мову, згадує, наприклад, Б.Яновська-Вежхонь⁷. На ґрунті ж варіанта польської мови, носіями якої є особи польського походження, що проживають у сучасній Україні, референційні структури “*pan/pani* + (ім’я) прізвище” ще не розглядали ані польські, ані українські мовознавці.

Тим часом, на підставі спостережень за польським мовленням, реалізованим в Україні, можна стверджувати, що дослідження функціональних особливостей слів *pan/pani*, уживаних у референційних преко́нтекстах антропонімних або титулярних іменників, може виявити цікаві аспекти реалізації мовленнєвого етикету в полоноцентричних комунікативних спільнотах України. Якщо ж змоделувати діалог носіїв польської мови в Україні з автентичними носіями польської мови в Польщі, то можна припустити ймовірність появи комунікативних невдач⁸ у такому дискурсі, оскільки функції слів *pan/pani* в згаданих структурах у цих двох видах мовлення можуть бути діаметрально протилежними. Саме цим мотивується потреба пропонованого дослідження, яке на цьому етапі полягає в детальному розгляді лише газетного мовлення носіїв польської мови в Україні.

Отже, мета статті – з’ясувати специфіку вживання та функціонального навантаження слів *pan/pani* в референційних структурах з іменем та прізвищем чи з самим тільки прізвищем у текстах польськомовних газет в Україні з урахуванням можливих відмінностей у сприйманні цих структур, з одного боку, членом польськомовної спільноти в Україні, а з другого – носієм мови в Польщі.

Одне зі значень лексем *pan/pani* у польській мові – “гонорифікативний” (пошанний) титул⁹, що виступає елементом увічливих структур з іменниками, і функцією слів *pan/pani* в цьому значенні є комунікування пошанного забарвлення відповідного іменника. Таким іменником часто буває антропонімна назва – ім’я, прізвище або ж їх поєднання: *pan Adam*, *pan Kowalski*, *pan Adam Kowalski*.

У сучасній польській мові референційне вживання конструкцій “*pan/pani* + (ім’я) прізвище” має значні функціональні обмеження. Згідно з прагмалінгвістичною нормою польської мови, пошанні “титули” *pan/pani* використовують перед антропонімними власними назвами, наприклад, при адресуванні листів (тут ідеться, зокрема, про структуру “*pan/pani* + ім’я та прізвище”, з можливим додаванням прикметника *szanowny / szanowna*) або при читанні прізвищ (можливо також – імен з прізвищами) за списком в офіційних комунікативних ситуаціях (наприклад, на лекції в університеті при перевірці присутності студентів: *Pani Agnieszka Nowak? – Jestem*). В усному мовленні

⁶ Напр: http://www.fil.us.edu.pl/ijp/poradnia/baza_archiwum.php?TEMAT=Poprawnosc_komunikacyjna, [22.02.2012], <http://poradnia.pwn.pl/>, [29.06.2012].

⁷ Janowska-Wierzchoń B. Grzeczność rzeczywista i pozorna w sposobach zwracania się do innych // Nauczanie języka polskiego jako obcego i polskiej kultury w nowej rzeczywistości europejskiej. Materiały z VI Między-narodowej Konferencji Glottodydaktycznej. Warszawa, 2005. S.125.

⁸ Про розуміння цього терміна в науковій літературі детальніше див.: Кравчук А. Граматика і успішність комунікації (дещо з польсько-українських граматичних контрастів) // Проблеми слов’янознавства. Вип. 61. Львів, 2012. С.113–114.

⁹ Huszcza R. Honoryfikatywność. S.109.

слова *pan/pani* вживаються перед власними назвами, якщо людина, про яку йдеться, присутня при комунікативному акті. За відсутності людини – денотата такої назви – вживати усно перед її прізвищем слова *pan/pani* можна лише тоді, коли ця особа для адресанта добре знайома, але водночас вона не є людиною публічною, загальновідомою, такою, наприклад, що займає високі в країні посади і має відповідні титули тощо (детальніше про такі ситуації див. далі).

Натомість, у писемних інформаційних текстах, зокрема газетних, перед прізвищами чи іменами з прізвищами людей, яких стосується повідомлення, слова *pan/pani* не вживаються. Про цю норму пишуть мовознавці¹⁰, її дотримуються (в переважній більшості) автори й редактори текстів у польській пресі. Якщо навіть газетний текст “переповідає” усну комунікативну ситуацію, в якій були доречно (в присутності денотата назви) вжиті пошанні слова *pan/pani* перед антропонімами, “у перекладі” на писемне інформаційне повідомлення, відповідно до комунікативних норм польської мови, слова *pan/pani* потрібно опускати, порівн. в усному мовленні: *Chcę państwu przedstawić pana Michała Malickiego, prezydenta miasta M. [...] – у газетному повідомленні: [...] przedstawił zebranym prezydenta miasta Michała Malickiego.*

Збережені в інформаційних писемних текстах слова *pan/pani* перед антропонімами в описуваних референційних структурах, зазвичай, не тільки є зайвими і стилістично невинуватими, а й суперечать засадам польської ввічливості – можуть, наприклад, виражати манірність етикетної поведінки адресанта, а ще частіше – іронію чи зневагу щодо названої особи, особливо якщо йдеться про особу, знану в певних колах, або ж людину загальновідому, публічну. Так “пошанні”, на перший погляд, слова *pan/pani* перестають бути такими¹¹. У подібних ситуаціях вони реалізують так звану “схему позбавлення титулу”, механізм дії якої пояснює М.Лазінський: “*Pan* може стати неввічливим або зневажливим заміном іншого титулу або знаком іронії в референційній ситуації, в якій норма вимагала б уживання лише імені й прізвища”¹². Науковець наводить у своїх працях автентичні приклади вживань структур “*pan/pani* + прізвище”, в яких їхні автори свідомо використали слова *pan/pani* для вираження негативного ставлення до певних осіб. До такого прийому вдаються, коли пишуть про публічних людей. Вважається, що відомою людину читачі й так добре знають, тому вживання перед її прізвищем слів *pan/pani* насправді знижує її ранг, робить її “однією з багатьох”, ставить в один ряд з кожною “іншою”, пересічною, людиною¹³. М.Лазінський наголошує: “Саме прізвище або ім’я й прізвище публічної людини часто є настільки відомим, що додавання узагальнювального *pan/pani* позбавляє її особливого статусу, діє як квантифікатор [...] *один з багатьох* у гомогенічній сукупності всіх людей. Виразну зневажливу функцію має, наприклад, додавання слова *pan/pani* до прізвища або імені й прізвища автора якогось твору в рецензії [...] Подібну функцію зневаги має слово *pan/pani* в по-

¹⁰ Див. напр.: *Huszczka R.* Honoryfikatywność. S.113; *Łaziński M.* O panach i paniach. S.89; *Kita M.* Językowe rytuały grzecznościowe. Katowice, 2005. S.202.

¹¹ Про це явище пише, наприклад, А.Грибосьова, наводячи також думки Є.Бральчика про прагматичну амбівалентність мовних форм зі словами *pan, pan.* (*Grybosiova A.* Formy ty i pan(i) w kontaktach społecznych // *Grybosiova A.* Język wtopiony w rzeczywistość. Katowice, 2003. S.63).

¹² *Łaziński M.* O panach i paniach. S.84.

¹³ Варто зазначити, що слово *pan* або *pani* сприймається в тексті нейтрально, якщо воно вжите перед іменем і прізвищем “випадкової” людини, тобто не публічної, не відомої загалом. У такій ситуації саме ця пошанна форма *pan/pani* “вводить” дане ім’я в медійний контекст. Наприклад, про одного з мешканців будинку в назві інтерв’ю з ним польський журнал пише: *Rozmowa z panem Michałem Wendolowskim* (“*Ziemia Łódzka*”, №4 (128), 2012).

лемічних рецензіях, що стосуються літератури або політики”¹⁴. А тому, як пише дослідник, “не випадає говорити про книжки *пана Сапковського* або *пані Токарчук*”¹⁵.

Недоречним і неввічливим є й, наприклад, додавання слова *pan* або *pani* до прізвища науковця, відомого в певному середовищі, коли йдеться (за його відсутності) про його працю, ідею, концепцію тощо. М.Марц’янік, відома в Польщі авторка праць з проблем мовленнєвого етикету, зокрема, так коментує референційне вживання слова *pan* перед прізвищем відомого польського мовознавця Я.Токарського: “[...] форма *пана Токарського* [...] не відповідає нормі. Про авторів книг, редакторів словників і т. ін. потрібно говорити (писати), вживаючи лише їхні прізвища або імена й прізвища”¹⁶. Про цю ж мовнопрагматичну помилку, ілюструючи її поєднанням слова *pan* з прізвищем відомого мовознавця Зенона Клеменевича, пише А.Грибосьова¹⁷.

Уживати щодо відомих у суспільстві чи певному середовищі людей – за їх відсутності – слова *pan/pani* перед прізвищем (та іменем) можуть тільки ті люди, які добре знають особу, про яку йдеться. Про це пише, наприклад, М.Марц’янік: “[...] Не скажемо так [зі словами *pan/pani*] про публічних людей, яких ми особисто не знаємо. Але публічні особи, що висловлюються в медіях, можуть так сказати про людину, яку вони добре знають [...]”¹⁸.

У ситуації, коли мовець добре знайомий з неprisутньою при акті комунікації людиною, про яку він говорить, але вона не є загальновідомою, публічною особистістю (це може бути “звичайна” людина – наприклад, сусід(ка) адресанта), бажано вживати щодо неї слово *pan* або *pani*. Так рекомендують фахівці з культури мовлення, зокрема: “Про сусідку, наприклад, скажемо – особливо при свідках, якщо ми дбаємо про свій імідж добре вихованої людини – *Pani Kowalska ma nowy samochód* або *Czy wiesz, że pani Kowalska umarła dziś rano?*”¹⁹.

Як уже зазначалося, вживання перед власною назвою слів *pan/pani* є обов’язковим, якщо її носій присутній при акті комунікації. Коментарі польських мовознавців такі: “Перед прізвищем обов’язково потрібно подати титул [*pan/pani*] (та ім’я), якщо ця особа є свідком розмови”²⁰; “Наприклад, під час публічних дискусій або розмови гостей, запрошених на радіо чи до телестудії, потрібно про них говорити, напр., *Pan redaktor powiedział...*, *Pan profesor Kowalski jest zdania...*. Так само й під час інших розмов, при яких автор (редактор) присутній, елегантним є сказати про нього, звертаючись до інших: *Pan redaktor zastosował w swoim słowniku inny typ definicji*”²¹.

Як видно з наведених цитат із наукових монографій чи з джерел про норми культури польської мови, межа між увічливим і неввічливим уживанням слів *pan/pani* перед прізвищем (чи іменем з прізвищем) у неадресативній функції – розмита й неоче-

¹⁴ Łaziński M. O panach i paniach. S.89–90.

¹⁵ Ibid. S.90–92. Іншими моделями “позбавлення титулу” з “участю”, здавалося б, завжди ввічливих слів *pan/pani* є, як пише М.Лазінський, поєднання “неподнудваних” так званих “стандартних” (для світського і для церковного життя) титулярних іменників *pan* і *ksiądz*, наприклад, *pan ksiądz*, *pan papież*, або вживання слова *pan/pani* з прізвищем замість слова *pan/pani* в поєднанні з титулярним іменником, що позначає професію, посаду, науковий ступінь і т. ін., наприклад, *panie Cimoszewicz* замість *panie pośle* (Ibid. S.84–92).

¹⁶ <http://poradnia.pwn.pl/>, [29.06.2012].

¹⁷ Grybosiova A. Przyczyny zmian w polskim systemie adresatywnym // Grybosiova A. Język wtopiony w rzeczywistość. Katowice, 2003. S.68.

¹⁸ Marcjanik M. Mówimy uprzejmie. Poradnik językowego savoir-vivre’u. Warszawa, 2009. S.205; <http://poradnia.pwn.pl/>, [29.06.2012].

¹⁹ Marcjanik M. Mówimy uprzejmie. S.205; <http://poradnia.pwn.pl/>, [29.06.2012].

²⁰ Łaziński M. O panach i paniach. S.90.

²¹ <http://poradnia.pwn.pl/>, [29.06.2012].

видна, особливо для тих користувачів мови, які не дуже переймаються комунікативними нормам, не засвоїли їх у своїх мовних середовищах удома чи в школі і спеціально нормами мовленнєвого етикету не цікавляться. Щоб правильно, відповідно до комунікативних норм польської мови, вживати чи не вживати перед власними назвами людей, про яких ідеться, слова *pan/pani*, необхідно брати до уваги багато чинників, головний з яких: у якій формі – усній чи писемній – відбувається мовленнєвий акт. Якщо це писемне мовлення, то має також значення жанр тексту (наприклад, інформативне газетне повідомлення). Якщо текст усний, то важливим є факт присутності чи відсутності особи, про яку йдеться, при комунікативному акті. До уваги потрібно брати ще два чинники: по-перше, чи людина є публічною (або відомою у певному середовищі, в межах якого проходить комунікація), а по-друге, чи знайомий особисто адресант з цією людиною.

Складність правил спричиняє недотримання і навіть неусвідомлення норм. На брак у деяких сучасних поляків такого типу нормативної свідомості вказує, наприклад, Малгожата Кіта в інтернет-порадні з культури польської мови: “[...] Студенти мають тенденцію застосовувати таку “гіперувічливість”, коли говорять про “відомого поета романтизму пана Адама Міцкевича”. Також діти, яким батьки постійно нагадують, що вони повинні бути ввічливими, розповідають про “пана сторожа”, “пані прибиральницю” і т. ін. Така ввічливість – надмірна, може навіть манірна”²². Ганна Ядацька застерігає: “Зовсім зайвим є вбивання учням у голову правила говорити про відомих представників науки чи культури пані Конопницька, пан Галчинський, пан Івашкевич, пан Татаркевич, такі форми можуть бути сприйняті навіть як іронічні”²³. Зважаючи на такі зауваги польських лінгвістів, можна припустити, що навіть шкільні вчителі в Польщі не завжди розуміють функціональну амбівалентність слів *pan/pani*²⁴. Учні і студенти, як зазначає Наталія Сосновська, мотивують уживання перед прізвищами слів *pan/pani* тим, що, на їхню думку, “називати за прізвищем – невиховано” або ж тим, що вони “не хочуть зробити помилку”, коли не знають імені автора статті, яку реферують”²⁵.

²² http://www.fil.us.edu.pl/ijp/poradnia/baza_archiwum.php?TEMAT=Poprawność komunikacyjna, [22.02.2012].

²³ *Jadacka H.* *Formy grzecznościowe* // *Nowy słownik poprawnej polszczyzny*. Warszawa, 1999. S.1640.

²⁴ На сьогодні, коли в польській мовленнєвій спільноті відбуваються стрімкі зміни традиційної моделі польського мовленнєвого етикету в бік її демократизації й оксиденталізації, неусвідомлення можливої пейоративної, зневажливої, “манірної” чи просто редундантної функції слів *pan/pani* спостерігаємо не тільки серед учнівської і студентської молоді, не лише серед шкільних учителів, а й навіть у деяких університетських середовищах науковців-філологів, коли, покликаючись на неприсутніх авторитетів у царині мовознавства, вони вживають слова *pan* або *pani* (очевидно, з позитивною інтенцією вираження пошани) перед іменем з прізвищем чи перед самим лише прізвищем відомого у своєму середовищі науковця. Не можна бути абсолютно впевненим у тому, що за якийсь час уживання слів *pan/pani* в прекоптексті антропонімів не стане так само нейтральним, як уже почали нейтралізуватися, наприклад, форма другої особи множини (замість традиційно третьої) при пошанних займенниках *panowie, panie, państwo* (напр. *państwo będziecie*); форма початку офіційного контакту в електронному листі *Witam* (замість *Szanowny Panie / Szanowna Pani*) та ін.

²⁵ *Sosnowska N.* *Paradoksy etykiety językowej (wieloznaczność i wielofunkcyjność wyrazów i form)* // *Roczniki Humanistyczne*. 2006. T.LIV. Z.6. S.129–130. Про часті сумніви носіїв польської мови щодо того, чи є достатньо ввічливим уживати саме прізвище людини без її імені, свідчать їхні запитання, керовані, наприклад, через інтернет до мовознавців. Порівн.: “Чи не є нетактовно і невиховано говорити про когось, називаючи тільки його прізвище, навіть якщо це були дуже відомі люди? [...] Мені здається, що принаймні на початку повідомлення потрібно вжити повні імена й прізвища”; “[...] Я помітила, що в перекладах статей у пресі доволі часто додають перед прізвищем ім’я, незважаючи на те, що в оригіналі про цю людину говориться з уживанням самого лише прізвища. Чи стилістичні норми польської мови вимагають або рекомендують уживати ім’я перед прізвищем, коли ми про когось пишемо або цитуємо цю особу?” (<http://poradnia.pwn.pl/>, [29.06.2012]).

У такій ситуації – із розмитістю й нестабільністю загальнопольської норми щодо особливостей етикетного вживання аналізованих структур – незнання тонкощів увічливого вживання в подібних контекстах слів *pan/pani* у польськомовних мешканців України видається цілком природним.

Проведені в середовищі поляків в Україні пілотажні анкетні дослідження показали, що для місцевих носіїв польської мови слова *pan/pani* мають конотації “ввічливості” та – нерідко – “польськості”²⁶, тому носії польської мови в Україні вживають ці лексеми з позитивними інтенціями. Аналіз інформаційних текстів досліджуваної преси засвідчує, що вживання слів *pan/pani* перед іменами й прізвищами осіб, про яких ідеться в газетних повідомленнях, в писемному мовленні місцевих поляків є явищем системним. Це підтверджує значна фреквенція конструкцій “*pan/pani* + (ім’я) прізвище” в “нейтральних” контекстах газет, що виходять у різних регіонах України. Серед досліджених номерів майже не траплялося такого, де б не з’являлися референційні структури “*pan/pani* + (ім’я) прізвище”. Поширеність цього явища в польському мовленні в Україні підтверджує і попередній аналіз текстів полонійних інтернет-ресурсів²⁷, й анкетні дослідження: у тестах на вибір “найкращої” форми значна частина респондентів різного віку вибирає саме структури зі словами *pan/pani*, відкидаючи аналогічні конструкції без них.

Наведені факти дають підстави припускати, що функції структур “*pan/pani* + (ім’я) прізвище” в загальнопольській мові й у мові полонійного середовища в Україні є різними.

У типовому в Польщі газетному тексті перед прізвищами людей, про яких ідеться, особливо якщо вони відомі, слова *pan/pani* не вживаються. Тому якщо в польському журналі читаємо: *Nowy minister zdrowia, pan²⁸ Arlukowicz, wie, jak uzdrowić...* (“Uważam Rze”, 19–26.12.2011), то під структурою *pan Arlukowicz*, ужитою замість нейтральної *minister Arlukowicz*, розуміємо намагання автора певною мірою дискваліфікувати названого відомого політика²⁹. Подібна ситуація спостерігається й у такому контексті: *Czyż panowie Obirek i Bartoś nie uznali za skandaliczne, że Kościół nadal przypomina o posłuszeństwie?* (“Do rzeczy”, 18–24.03.2013), де йдеться про відомих у Польщі професорів, у минулому отців домініканського (Бартось) та єзуїтського (Обірек) орденів. Іноді контекст є дуже прозорим, і пейоративна функція слів *pan/pani* не викликає жодних сумнівів, як, наприклад, у цьому фрагменті листа читача до редакції польського журналу: “Mam prośbę, aby w jednym z Państwa numerów główny temat poświęcić fatalnej i serwilistycznej prezydenturze **pana** Komorowskiego. **Celowo piszę “pana”**, ponieważ pamięć

²⁶ Про цю конотацію слів *pan/pani* в сучасній російській пресі пише М. Лазінський (Łaziński M. O panach i paniach. S.48–49).

²⁷ Напр.: <http://polonia.in.ua/>, [11.07.2013], <http://www.kresy.pl/>, [11.07.2013], <http://spslawuta.at.ua/> [11.07.2013].

²⁸ Тут і далі виділення в цитатах автора статті.

²⁹ Такий самий прийом використовує у своїй промові один відомий польський політик, неприхильно згадуючи інших, не менш відомих, діячів з протилежних політичних сил – див. цитату в одній із аналізованих газет: *Po zakończeniu dyskusji i podjęciu uchwał witaliśmy na Sali Papieskiej wicepremiera Romana Giertycha, lidera Ligi Polskich Rodzin. Jako Minister Edukacji Narodowej uczestniczył tego dnia w odbywającej się na Jasnej Górze Pielgrzymce Nauczycieli i Wychowawców. Do zebranych Kresowian powiedział: “Wchodząc tutaj, odczułem niezwykle wzruszenie, ponieważ niedawno wróciłem ze Lwowa, spotkałem się z tamtejszymi Polakami [...] Kresowanie – to taki naród, który był twardy, jest twardy i się nie poddaje. Ja mam taką samą naturę. Nie możemy się poddać! Chociażby ze względu na tych, którzy ginęli za wolną Polskę, którzy o nią walczyli. Nie o Polskę pana Millera i pana Kwaśniewskiego, ale o Polskę, która rzeczywiście jest Polską! [...]”* (“Gazeta Lwowska”, № 13 (349), 2006).

mam dobrą i nie potrafię zapomnieć, jaką rolę odegrał on w przemyśle pogardy wobec śp. prezydenta Lecha Kaczyńskiego” (“Sieci”, 11–17.03.2013).

У полонійній пресі в Україні структури “*pan/pani* + (ім’я) прізвище” мають зовсім інше функціональне навантаження, ніж іронія, зневага, погорда, бажання принизити чи образити. Навпаки, в аналізованих текстах додавання слів *pan/pani* до антропонімних назв зумовлене намаганням “додати ввічливості й пошани”, що підтверджують ширші – позитивні або нейтральні – контексти повідомлення.

Постає питання: з антропонімними назвами на позначення яких осіб уживаються в польськомовних газетах в Україні слова *pan/pani*?

Спочатку проаналізуємо контексти, в яких слова *pan/pani* передують лише прізвищу.

Питання про те, чи вживання самого прізвища – без імені – є ввічливим, не передбачає однозначної, “єдино правильної” відповіді³⁰. Рекомендації нормативістів загалом такі: “Коли по-польськи ми пишемо про когось, то на початку тексту потрібно назвати його ім’я і прізвище; у наступних частинах тексту повну форму імені або ініціал імені можна вже не давати [...]”³¹. Не всі, проте, дотримуються цього правила. “Відповідно до засад мовленнєвої ввічливості, на початку висловлювання потрібно вжити повне ім’я й прізвище, а в випадку важливих державних осіб, про яких ідеться – ще й назву посади. Однак медіа в інформаційних сервісах керуються іншими засадами – найважливішою є кількість переданої інформації. Тому кожна форма заощадження часу для наступної новини є на сьогодні прийнятною. Це й опущення імен (як у текстах, що читаються, так і на писаній стрічці внизу екрана телевізора), і, наприклад, темп мовлення. Ми швидко жвемо, швидко говоримо, тож повинні й швидко співвідносити прізвища з людьми”³².

Отже, вживання в медійному мовленні самого прізвища – без імені – загалом можна вважати допустимим. У газетних текстах така “економія” менш бажана. Якщо ж ужитому в повідомленні прізвищу передувало в попередніх фрагментах тексту прізвище з іменем (а у випадку відомих діячів – ще й назва посади чи функції), то саме прізвище нормативних сумнівів викликати не повинне. Однак слово *pan/pani* – особливо перед прізвищем відомої особи – є зайвим.

У газетних текстах у Польщі такі структури, як уже зазначалося, мають певне додаткове – здебільшого негативне – забарвлення. Якщо ж ідеться про газети, які виходять польською мовою в Україні, то читач (якщо він свідомий загальнопольських норм), натрапляючи, наприклад, на фрагменти, де поряд з прізвищами відомих українських політиків ужито слова *pan/pani* (або скорочення *p.*), може мати сумніви щодо інтенцій адресанта, особливо якщо загальне забарвлення контексту повідомлення не дуже виразне: *O Polakach we Lwowie w przemówieniu pana Juszczenki mowa była, ale w jednym zdaniu* (“Gazeta Lwowska”, №19 (355), 2006); *Celem podstawowym wizyty p. Tymoszenko jest prezentacja programu rozwoju państwa ukraińskiego, który dostał nazwę “Ukraiński proryw”*. *Pani Tymoszenko*³³ *jest doskonałą mówczynią. W niej pokładali nadzieję liczni wyborcy* (“Mozaika Berdyczowska”, №3 (50), 2003).

³⁰ Порівн. напр.: “Уживання самого лише прізвища вважається, звичайно, неелегантним. Важко, однак, сформулювати щодо цієї проблеми загальнообов’язкову засаду”. (Marcjanik M. Mówimy uprzejmie. S.193).

³¹ Ibid. S.229; <http://poradnia.pwn.pl/>, [29.06.2012].

³² <http://poradnia.pwn.pl/>, [29.06.2012].

³³ Тут і в інших контекстах можливих граматичних, орфографічних, пунктуаційних, лексичних чи стилістичних невідповідностей із загальнопольською нормою, а також неточностей при редагуванні (як у цьому прикладі) не виправляємо.

Очевидно, адресанти більшості аналізованих повідомлень не мали намірів пейоратизувати висловлювання за допомогою слів *pan/pani*; підтвердження цьому – приклади, де в преконтексті вжиті імена з прізвищами без слів *pan/pani*: *Przeciąć symboliczną wstęgę na trasie zaproponowano Wiktorowi Janukowyczowi, który w ten dzień przebywał w naszym mieście. Co prawda p.Janukowicz przyjechał do Berdyczowa nie jako premier [...]* (“Мозаика Бердичowska”, №5 (76), 2007); [...] *Środki na wybudowanie pomnika przekazał pochodzący z Bukowiny Arsenij Jaceniuk, obecnie lider jednej z najbardziej wpływowych sił politycznych Ukrainy. “Odsłonięcie pomnika cesarza Austro-Węgier Franciszka Józefa I jest złożeniem daniny sprawiedliwości historycznej, – powiedział fundator pomnika, pan Jaceniuk”* (“Kurier Galicyjski”, №20 (96), 2009); *Światosław Piskun nawoływał aby w żadnym razie nie głosować na przedstawicieli konkretnych partii politycznych, gdyż taki kandydat, trafiwszy do Rady Najwyższej, będzie robić tylko to, co rozkaże mu jego partia. “Deputowany partyjny nie ponosi odpowiedzialności za wykonanie składanych przez siebie obietnic – przekonywał pan Piskun, – a deputowany, który kandyduje w imieniu ludzi, jest zobowiązany wykonać wszystko, co obiecywał swoim wyborcom”* (“Мозаика Бердичowska”, №5 (106), 2012); *Wraz z wręczeniem dyplomów młodzież otrzymała gratulacje wybitnego historyka brytyjskiego Normana Daviesa. Pan Davies jest znany nam jako autor prac z historii Polski* (“Gazeta Lwowska”, №13 (349), 2006).

У деяких випадках при першому введенні антропоніма (імені з прізвищем) у контексті перед ним є слово *pan*, а потім використовується структура “*pan* + прізвище”, наприклад: *Ważnym, bowiem dającym tło polityczne ostatniego okresu, było wystąpienie pana Hennadija Udowenki, reprezentującego na Kongresie Radę Najwyższą [...] W swoim wystąpieniu pan Udowenko odpowiedział również na niektóre sprawy interwencyjne zgłoszone zarówno w referacie, jak i w niektórych wystąpieniach delegatów* (“Мозаика Бердичowska”, №5 (70), 2006); *Tak to przynajmniej przedstawiała opowieść pana Władysława Łozińskiego wydana w roku bodaj 1899 pod tytułem “Oko proroka, czyli Hanusz Bystry i jego przygody”. A teraz zostawmy książkę pana Łozińskiego i przenieśmy się do Londynu, gdzie niedawno znaleziono w przepaścistych archiwach bardzo stary i bardzo dziwny dokument* (“Kurier Galicyjski”, №6 (178), 2013).

У певних контекстах додавання слова *pan* можна трактувати як бажання виразити особливу повагу (адже його вміщують перед одним лише прізвищем – можливо, тієї особи, яку вважають найпочеснішим гостем), наприклад: [...] *Przedstawili dostojnych gości, o których wspomniano wyżej, a także przybyłych przedstawicieli władz miejskich Sambora: zastępcę mera – Piotra Oszuraka, zastępcę wydziału Kultury Iwana Skrobałę, posła do Rady najwyższej Ukrainy p. Furdyczkę, Dyrektora Dobroczynnego Funduszu “Hałyczyna” Igora Hajduczka [...]* (“Lwowskie Spotkania”, №6–7, 2001).

Неможливо однозначно стверджувати, якими були комунікативні наміри авторів наведених фрагментів текстів. Найімовірніше, негативних інтенцій щодо окреслення названих осіб за допомогою слів *pan/pani* вони не мали³⁴. Однак читач з-поза полонійної

³⁴ Для підтвердження цієї тези можна навести виразно позитивний контекст структури “*pan* + прізвище”: *Należy do nich pan Witalij Pliński, postać bardzo znana w ruchu polonijnym na Ukrainie, emerytowany inżynier, pracownik naukowy represjonowany w czasach radzieckich, alpinista, niezmordowany działacz ruchu polonijnego, który wywodzi się z wiekowego rodu Plińskich, jacy zamieszkiwali rejon Kaszub [...]* *To pan Pliński jest niewątpliwie głosem “sprawiedliwego wołającego na puszczy” – wieloletnim rzecznikiem demokratyzacji instytucji polonijnych na Ukrainie* (“Dziennik Kijowski”, 2012, [http://www.dk.com.ua/cat.php?cat=901, \[12.07.2013\]](http://www.dk.com.ua/cat.php?cat=901, [12.07.2013])).

спільноти, обізнаний зі “схемою позбавлення титулу”, може неоднозначно сприймати такого типу повідомлення, що стосуються письменників або високих державних діячів³⁵.

Так само можна сприймати й уживання слова *pan* замість слова *profesor* чи іншого наукового титулу перед прізвищами науковців, оскільки традиційно наукові (зокрема професорські) звання є престижними в польській комунікативній спільноті: *Zastępca dyrektora Ukraińskiego Instytutu Pamięci Narodowej prof. Władysław Werstiuk [...] położył nacisk na wspólne korzenie, braterskie współdziałanie i sukcesy ukraińsko-polskie. Dalej, cytując T.Szewczenkę w kontekście popełnionych błędów, p. Werstiuk uwydatnił rolę zespalających powiązań* (“Dziennik Kijowski”, №9 (352), 2009); *Pani rektor mówi, że [...] Jestem zadowolona, że Ukraińcy chcą studiować język polski – mówi pani Skorupska-Raczyńska* (“Kurier Galicyjski”, №7 (179), 2013); *Docent doktor Stanisława Lewińska – wybitny naukowiec – polonistka, począwszy od 1953 roku, przez 34 lata wykladała język i literaturę polską na Katedrze Filologii Słowiańskiej Uniwersytetu im. T.Szewczenki w Kijowie. [...] O Pani Lewińskiej niejednokrotnie pisano w prasie polskiej i ukraińskiej* (“Dziennik Kijowski”, 2012, <http://www.dk.com.ua/cat.php?cat=901>, [12.07.2013]).

Наведені далі приклади показують, назви яких категорій людей за займаними посадами чи виконуваними професіями, крім згаданих уже відомих політиків, письменників, науковців, автори аналізованих газетних повідомлень уживають в референційних структурах “*pan/pani* + прізвище”:

а) послы, консули і віце-консули польських посольств і консульств в Україні, наприклад: *W przeddzień imprez oficjalnych główny organizator święta, konsul generalny RP w Łucku Wojciech Gałązka, udzielił wywiadu dla mediów gazet lokalnych Berdyczowa. [...] Na pytanie, czy jeszcze w jakichś miejscowościach odbywają się podobne święta, pan Gałązka powiedział, że może odpowiadać tylko za Łucki okręg konsularny, w którym pracuje* (“Mozaika Berdyczowska”, №5 (70), 2006); *Następnie Pani Matuszek-Zagata nagrodziła kwiatami i honorowymi dyplomami zasłużonych działaczy polskiej społeczności Kijowa [...] Konsul Ewa Matuszek-Zagata powiedziała także, że [...]* (“Dziennik Kijowski”, 2012, <http://www.dk.com.ua/cat.php?cat=901>, [12.07.2013]); *Prezentację otworzyli właśnie przedstawiciele Konsulatu: zastępca Konsula Generalnego Andrzej Drozd i Konsul Marian Orlikowski. [...] Na koniec, kiedy już wszystkie pytania zostały zadane, zaś Autorki podziękowały obecnym, Pan Orlikowski nie wytrzymał i raz jeszcze podkreślił, że dziewczyny są pasjonatkami, o których można powiedzieć tylko “jak dobrze, że takie osoby jeszcze są”* (“Dziennik Kijowski”, 2012, <http://www.dk.com.ua/cat.php?cat=901>, [12.07.2013]);

б) керівники полонійних організацій в Україні, наприклад: *Prezesem Domu Polskiego jest Bogdan Siwakowski, długoletni działacz polonijny, założyciel pierwszego polskiego stowarzyszenia w Koziatyniu, były prezes stowarzyszenia obwodowego “Świetlica Polska” w Winnicy. [...] “Po odejściu na emeryturę – mówi dalej pan Siwakowski – wycofałem się z dotychczasowej działalności społecznej [...]”* (“Mozaika Berdyczowska”, №5–6 (94–95), 2010); *Wówczas prezesem tej organizacji społecznej był wspaniały człowiek p. Eugeniusz Cydzik. [...] Pan Cydzik opowiedział mi całą historię tego niezwykłego miejsca* (“Kurier Galicyjski”, №20 (96), 2009); *Pani Laskowska-Szczur z upoważnienia żytomierskich władz obwodowych, przedstawiła historię i potencjał regionu* (“Słowo Polskie”, №2 (7), 2013);

в) чиновники місцевих органів влади, наприклад: *Posel do Rady Obwodowej Oleh Tiahnybok uważa, że gubernator Olijnyk dyskredytuje siły demokratyczne Ukrainy. Spod*

³⁵ Адже, як пише М.Лазінський, “чим вище звання, якого когось позбавляють, тим більш неприйнятною є форма *pan*, ужита без іменника на позначення посади” (*Łaziński M. O panach i paniach. S.89*).

pomnika zebrani wyruszyli pod kamienicę, w której mieszka **pan Olijnyk** [...] ("Gazeta Lwowska", №13 (349), 2006); *Mówi Iryna Podoljak, naczelnik Wydziału Współpracy Międzynarodowej Urzędu Miasta Lwowa. [...] Pani Podoljak wierzy jednak, że ten problem zostanie rozwiązany* ("Mozaika Berdyczowska", №4 (51), 2003); *W najbliższym czasie tych problemów może być jeszcze więcej, bo do dymisji podał się jeden z zastępców Mera – Włodzimierz Ponomarczuk. [...] Przyczyny dymisji nie są znane, ale chodzą pogłoski, że pan Ponomarczuk został przeniesiony na stanowisko dyrektora wodociągów, gdzie niedawno zwolniono jego poprzednika pana Rewuckiego* ("Mozaika Berdyczowska", №5 (100), 2011); *Jeżeli Mer Wasyl Mazur wcześniej mówił, że brakuje pieniędzy na ukończenie budowy, to teraz chodzi o [...]. Dlatego na posiedzeniu Komitetu Wykonawczego Pan Mazur poinformował, że [...]* ("Mozaika Berdyczowska", №5 (100), 2011); *W gościnnej atmosferze przeszło pierwsze spotkanie z p.o. mera miasta O.G. Barankowem. [...] Pan Barankow mówił o aktywnej działalności [...]* ("Dziennik Kijowski", №7 (350), 2009); *Słowa pani dyrektor potwierdza Halina Kądziela, zastępczyni Wydziału do spraw Kultury i Turystyki obwodowej administracji [...] Pani Kądziela podziękowała także konsulatu generalnemu RP w Winnicy za przekazanie w ubiegłym roku 500 książek w języku polskim [...]* ("Słowo Polskie", №5 (10), 2013); [...] *Jurij Mokłyca, kierownik delegacji, Naczelnik Wydziału Turystyki i Rekreacji w Luckiej Radzie Miejskiej. [...] Pan Mokłyca mówi, że [...]* *Zdaniem pana Mokłyca, są już widoczne [...]* ("Kurier Galicyjski", №5 (105), 2010); [...] *Taras Parfan, zastępca przewodniczącego Administracji Obwodowej na Ziemi Stanisławowskiej [...] Pan Parfan uważa, że [...]* ("Kurier Galicyjski", №5 (105), 2010); *"Kurierowi Galicyjskiemu" o swoich wrażeniach opowiedział Mykoła Krewski, kierownik delegacji, zastępca naczelnika resortu Ministerstwa Sytuacji Nadzwyczajnych na Ziemi Wołyńskiej, pułkownik służby obrony cywilnej: Jeździliśmy do kolegów polskich po doświadczenie, – opowiada pan Krewski* ("Kurier Galicyjski", №10 (110), 2010);

г) чиновники з Польщі різних рангів, наприклад: *Tomasz Bielecki, pełnomocnik Komendanta Policji województwa lubelskiego do spraw kontaktów z milicją Ukrainy opowiedział, że przed EURO-2012 dobrze będzie, gdy strony umnowy wymieni doświadczenia [...]* *Pan Bielecki zaznaczył też [...]* ("Kurier Galicyjski", №20 (96), 2009); *Joanna Laskowska przedstawiła ukraińskim i polonijnym mediom ofertę swojej uczelni [...]* *Pani Laskowska złożyła również ofertę dotyczącą współpracy z ukraińskimi ośrodkami naukowymi, podkreślając otwartość oraz wielostronność katowickiej uczelni* ("Słowo Polskie", №5, 2012); [...] *dyrektor koszalińskiego teatru Zdzisław Derebecki. Na koniec pan Derebecki wyraził swoje zdanie o [...]* ("Kurier Galicyjski", №9 (157), 2012); *Delegacja z obwodu żytomierskiego odwiedziła gmach Sejmu Śląskiego oraz spotkała się z wicewojewodą śląskim Stanisławem Dąbrową [...]* *Pan Dąbrowa zaznaczył, że [...]* ("Słowo Polskie", №2 (7), 2013);

д) суспільні діячі в українських регіонах, наприклад: *Igor Jakiwczuk jest znanym na Ukrainie Zachodniej działaczem społecznym [...]* *Pan Jakiwczuk opowiada, że [...]* ("Kurier Galicyjski", №22 (98), 2009); *Ciekawy referat, dotyczący działalności żydowskich organizacji społecznych wygłosił Anatol Kerżner, członek zarządu Żydowskiego Obwodowego Centrum Kultury. [...] Przy okazji pan Kerżner zainteresował się udziałem żydowskiego zespołu artystycznego w polskim festiwalu [...]* ("Słowo Polskie", №5, 2012);

е) митці, наприклад: [...] *Pan Bujak zaprzecza* ("Lwowskie Spotkania", №3, 2001); *W ramach Dni Miasta Winnicy zaprezentowano rzeźby Henryka Sikory [...]* *Mając dość dużo zamówień, pan Sikora stara się nie wpadać w rutynę, by praca artysty nie stała się tylko robieniem bezdusznych kopii lalek w fabryce zabawek* ("Słowo Polskie", №2, 2012); *Mimo, że muzyka Paderewskiego do latwych nie należy, orkiestra "INSO-Lwów" z panią Gumecką*

przy fortepianie szybko zawładnęli uwagą słuchaczy ("Słowo Polskie", №3 (8), 2013); [...] *Włodzimierza Olszewskiego, kompozytora urodzonego na Żytomierszczyźnie, a zamieszkałego w Brodach [...] Nieraz odczuwaliśmy, że brak jest pieśni dla dzieci do słów utworów tej poetki i **pan Olszewski** wpadł na pomysł stworzenia takiego cyklu piosenek dla dzieci* ("Dziennik Kijowski", 2010–2011, <http://www.dk.com.ua/cat.php?cat=901>, [14.07.2013]); *"Idea zorganizowania takiego festiwalu zrodziła się już dawno" – mówi jego inicjator, szef Zrzeszenia Artystów Sztuki Kowalskiej Ukrainy – Sergij Połuboćko. [...] Kolejnym impulsem do zorganizowania święta kowali były, według słów **pana Połuboćka**, odwiedziny na podobnej wystawie w Doniecku* ("Gazeta Lwowska", №9 (344), 2006); [...] *została otwarta wystawa dwóch polskich artystów: Tadeusza Pfeiffera – malarstwo i Marka Mechlińskiego – fotografie [...] Z jednej strony – jest to wystawa trudna – wystawa labiryntów **pana Pfeiffera** [...] ("Gazeta Lwowska", №8 (344), 2006); [...] należy do gruzińskiego artysty, mieszkającego na Przykarpaciu – Raguli Własidze [...] Według słów **pana Raguli**, dla każdej drużyny [...] ("Kurier Galicyjski", №9 (157), 2012);*

є) учителі, наприклад: *Wszystkie imprezy rozrywkowe w ramach seminarium były przeprowadzane przez metodyka wychowania muzycznego p. Bogdana Lipińskiego i jego utalentowaną córkę Anię. Dla nauczycieli został przedstawiony scenariusz świąteczny "Wieczór Wigilijny", opracowany i prowadzony przez **pana Lipińskiego*** ("Mozaika Berdyczowska", №6 (71), 2006); *Marta Markunina jest znana nie tylko we Lwowie [...] Znana w środowisku oświatowym **pani Markunina** zaszłyła też na szczere uznanie władz oświatowych Lwowa [...] ("Kurier Galicyjski", №19 (119), 2010); Wicedyrektor d/s nauczania szkoły nr 4 Oksana Kulanda [...] Na balu wybierano najlepszą parę, – mówi **pani Kulanda** [...] ("Kurier Galicyjski", №6 (154), 2012); Były dwie nauczycielki, **panie Rzepeckie**, które wykładały język polski. Jedną z nich, **pani Irena Rzepecka**, prowadziła zajęcia kółka dramatycznego* ("Gazeta Lwowska", №9 (344), 2006); *Naszymi nauczycielami byli: p. Szleicher, p. Piotr Haussewatter, p. Jakymczuk, p. Jaworowicz, p. Obozowska, p. Wawryk – dyrektor, p. Szyjan, p. Rałyk, p. Jarosiewicz, p. Chrystoforow, p. Dziubińska, p. Rasichin* ("Gazeta Lwowska", №10 (345), 2006);

ж) представники інших професій (лікарі, журналісти та ін.), наприклад: *W centrum powiatowym na przedstawicieli Rzeszowa czekał lekarz naczelny szpitala w Haliczu, chirurg Miron Matejko [...] **Pan Matejko** z goryczą mówił o długich kolejkach na granicy* ("Kurier Galicyjski", №21 (97), 2009); [...] *mówi psycholog **pani Tatiana Koziubra**. **Pani Koziubra** poleca wszystkim, by [...] ("Gazeta Lwowska", №7 (343), 2006); *W przeddzień obchodów spotkaliśmy się z **panią Oleną Tretiak**, dyrektorem "Wieży" [stanisławowskiej spółki radiowo-telewizyjnej] [...] **Pani Tretiak** wie, że Polacy [...] ("Kurier Galicyjski", №21 (97), 2009);**

з) ювіляри, що досягли поважного віку, наприклад: *25 lipca 2010 roku stulecie swoich urodzin obchodził p. Kazimierz Grabski [...] **Pan Grabski** ma wiele medali, które otrzymał za udział w II wojnie światowej* ("Mozaika Berdyczowska", №4 (93), 2010); *Kolejna osoba z Berdyczowa przekroczyła wiek stu lat. Pan Kazimierz Grabski obchodził swoje 101. urodziny. Życzenia znanemu mieszkańcowi złożyli przedstawiciele władz miejskich wręczając kwiaty, kopertę z pomocą finansową i żywność, aby u **pana Grabskiego** zawsze było coś na stole* ("Mozaika Berdyczowska", №4 (99), 2011); *Teodor Furta [...] obchodził swoje... 102 urodziny [...] Kwiaty i pięknie wydany album ze zdjęciami przekazał **panu Furcie** Władysław Maławski* ("Kurier Galicyjski", №6 (154), 2012).

У межах спільноти, що послуговується польською мовою в Україні, більшість наведених контекстів можна, напевно, акцептувати, оскільки автори не мали, як нам

здається, намірів негативно забарвити повідомлення, а слова *pan/pani* вжиті в наведених прикладах послідовно, перед кожним прізвищем.

Наступні ж контексти, попри відсутність, на нашу думку (як і попередньо), негативних інтенцій їхніх адресантів, сприймаються з меншою акцептацією, оскільки слова *pan/pani* вживаються непослідовно – перед одними прізвищами чи іменами з прізвищами вони є (в повній або скороченій формі), а перед другими їх немає, наприклад: *Pożyczyły swoje książki dla muzeum **Larysa Werwińska, Wacława Stankiewicz, p. Solotwińska*** (“Мозаїка Бердyczowska”, №4 (63), 2005); *Uczestnikami akcji z jednej strony byli **L.Terechowa** – zastępczyni kierownika **Dzielnicowego Urzędu Kultury i Turystyki, T.Nekrycz** – kierownik filii placówki wraz z bibliotekarkami, a z drugiej – **Marszałek Zgromadzenia Roman Malowski, prezes kijowskiego miejskiego stowarzyszenia “Proswita” prof. dr filologii Iwan Juszczyk, były lwowianin, obecnie kijowianin, Anatol Szeptalowicz, działacz społeczny – gość z Białorusi pan Wysocki i inni aktywiści*** (“Dziennik Kijowski”, 2012, <http://www.dk.com.ua/cat.php?cat=901>, [12.07.2013]).

Неоднозначно сприймаються й наступні приклади, особливо якщо читач газети обізнаний із загальнопольськими принципами вживання слів *pan/pani* з метою надати контексту негативного забарвлення. Сумніви щодо інтенцій адресанта тут виникають через те, що ширший контекст має негативне звучання, тому неочевидним є: адресант ужив слова *pan/pani* з метою “звичної” у своєму середовищі ввічливості чи – свідомий загальнопольських норм – з пейоративною метою, наприклад: *Chcę wrócić do tematu afery z udziałem pani W.[...] ³⁶ S.[...] w Domu Polskim, która miała miejsce 5 maja br. [...] Jeszcze trzy lata temu **pani S.[...]** współpracuje z [...], stworzyła problem i awanturę z wyjazdem dzieci z Czerwonoarmiejska do Polski. [...] Jedną grupę utworzyła pani M.[...] Ł.[...] i zamiast ustalonej przez organizatorów kwoty w wysokości 275 hrywien pobrała za poleceniem **pani S.[...]** po 375 hrywien* (“Gazeta Polska”, №19 (196), 2008); *A stało się to szczególnie widoczne po wysłuchaniu doskonale przemyślnego, ale bogatego na wyrafinowane nieścislowości wystąpienia prof. I.[...] I.[...]. [...] Dla argumentacji swojej wersji **p. I.[...]** wybudował następującą chronologię wydarzeń [...]* (“Dziennik Kijowski”, №9 (352), 2009); *Prezesem jest pan T.[...] R.[...], który wcale nie zajmuje się sprawami organizacji. Inicjatywę wziął na siebie jego zastępca S.[...] R.[...], przewodniczący Stowarzyszenia Uczonych Polskich. Bardzo dziwi propozycja **pana R.[...]** przenieść Dni Kultury Polskiej [...]* (“Мозаїка Бердyczowska”, №5 (64), 2005).

Референційні структури “*pan/pani* + ім’я з прізвищем”, як і наведені вище конструкції із самим лише прізвищем, уживаються також стосовно різних – менш або більш відомих – людей в Україні, Польщі чи локальному середовищі (високі урядові чиновники в Україні й Польщі, послы, консули й віце-консули Республіки Польща в Україні, відомі у своїх середовищах представники Полонії – керівники й діячі місцевих організацій, полонійні вчителі, українські чиновники місцевих органів влади, українські й польські науковці, представники різних професій). Окрім цього, імена з прізвищами, на відміну від самих лише прізвищ, часто з’являються зі словами *pan/pani* (у повній чи скороченій формі), що їм передують, у газетних підписах до фотографій, наприклад: ***Pani Maria Domańska*** (“Мозаїка Бердyczowska”, №4 (75), 2007); *Zaszczytną misję rozpoczęcia wieczoru (na zdjęciu) powierzono zasłużonemu kustoszowi tradycji polskich Stowarzyszenia **Pani Helenie Zawadzkiej*** (“Dziennik Kijowski”, №7 (350), 2009); *Zdjęcie*

³⁶ Тут і далі у т. зв. негативних контекстах не подаємо повних автентичних прізвищ, хоча в оригінальних газетних текстах вони наведені повністю.

jest własnością p. Neli Szulatyckiej (“Mozaika Berdyczowska”, №4 (63), 2005); W pierwszym rządzie, druga od lewej p. Ewa Kapturek (“Dziennik Kijowski”, №5 (348), 2009); Pan Tomasz Janik wręcza odznakę – “Polak roku Żytomierszczyzny” – panu Kazimierzowi Węglowskiemu (“Gazeta Polska”, №19 (196), 2008).

З перспективи нормативно компетентного носія мови з Польщі останній із наведених прикладів можна трактувати як “комунікативно небезпечний”, оскільки він може підпадати під категорію однієї з описаних М.Лазінським “схем позбавлення титулу” шляхом уживання слів *pan/pani* перед прізвищем чи іменем з прізвищем замість титулярного іменника зі словом *pan* чи *pani*. У цьому газетному контексті першим є прізвище генерального консула РП – людини, добре відомої в полонійній спільноті, тому слово *pan*, з огляду на загальнопольську комунікативну норму, є зайвим³⁷.

Подібний механізм “позбавлення титулу” можна вбачати й у контекстах, де адресат, що знає загальнопольські норми, може припустити застосування адресантом “схеми позбавлення” наукового титулу, наприклад: *Iwan Jarmoszyk – dr habilitowany nauk historycznych, docent, dyrektor katedry specjalnych przedmiotów historycznych o prawoznawstwa Uniwersytetu Państwowego imienia Iwana Franki w Żytomierzu jest członkiem Zarządu Polskiego Towarzystwa Naukowego w Żytomierzu, zajmuje się polskim dziejopisarstwem. Pan Iwan Jarmoszyk jest autorem wielu prac naukowych [...]* (“Gazeta Polska”, №4 (389), 2012); [...] *Ukazał się wywiad Konstantego Czawagi z prezes Stowarzyszenia Lekarzy Polskich we Lwowie, panią docent dr nauk medycznych Ewelina Hrycaj-Malanicz. [...] Pani Ewelina Hrycaj-Malanicz posiada [...]* (“Kurier Galicyjski”, №5 (105), 2010), порівн. також контекст із самим прізвищем: *Pani Malanicz powiedziała między innymi [...]* (“Kurier Galicyjski”, №6 (154), 2012); *Nie mam możliwości zapoznania się z książką Pani Zofii Kurzowej* (“Gazeta Lwowska”, №1 (337), 2006). Як пейоративно забарвлений може сприйматися контекст зі словом *pan* чи *pani* перед іменем з прізвищем добре відомого в Польщі митця, наприклад (як у наведених далі контекстах), званої дитячої письменниці: *Pani Wanda Chotomska powiedziała na zakończenie [...]* (“Kurier Galicyjski”, №9 (157), 2012) чи відомого письменника й сценариста: *Jerzy Janicki, wybitny polski reżyser, scenarzysta, piewca piękna i kultury Lwowa i Jan Miodek, wybitny językoznawca [...] Pan Jerzy Janicki jest członkiem Rady Fundacji “Pomoc Polakom na Wschodzie”* (“Gazeta Lwowska”, №6 (342), 2006).

І все ж наведені приклади, які хтось з-поза полонійної спільноти може потрактувати як “схеми позбавлення титулу”, в контекстах, де присутні імена, здаються менш небезпечними, ніж ті самі т. зв. “схеми” в контекстах без імен із самими лише прізвищами (наведені в першій частині статті, особливо ті, де йдеться про дуже відомих широкому загалові людей – наприклад, державних діячів чи письменників).

Проведене дослідження дає підстави стверджувати, що референційне вживання структур “*pan/pani* + прізвище” і “*pan/pani* + ім’я та прізвище” в текстах газет, що виходять в Україні і Польщі, суттєво різняться. Виявлено, по-перше, кількісні диспропорції: писемне мовлення носіїв польської мови в Україні характеризується надміром в уживанні в референційних структурах слів *pan/pani* поряд з антропонімічними іменниками. Відмінності між цим явищем у загальнопольському та полонійному мовленні в Україні мають також якісний характер. Якщо в писемних текстах загальнопольської мови референційні структури “*pan/pani* + (ім’я) прізвище” використовуються переважно з

³⁷ Порівн. аналогічний приклад в іншому джерелі: *Pan Tomasz Janik wręczył kierownikowi chóru, panu Janowi Krasowskiemu odznakę “Polak roku 2007. Dialacz Kultury”* (“Kurier Galicyjski”, № 18 (70), 2008).

пейоративною метою, то в польськомовній пресі в Україні функції таких мовних одиниць пов'язуються передусім із вираженням “посиленої” ввічливості. За умов протилежного в загальнопольській мові та мові української Полонії оцінного маркування тих самих мовних структур можна відзначити потенційні “зони ризику” при їх уживанні в комунікації між представниками етнічної мови в польській державі та носіями польської мови (як мови національної меншини) в Україні. Ймовірність комунікативних невдач більша в тих випадках, коли слова *pan/pani* передують прізвищам відомих державних діячів, письменників, професорів, консулів і віце-консулів або коли загальний контекст висловлювання негативний. Для більшості ж, як нам здається, людей, що належать до польського середовища в Україні, конструкції “*pan/pani* + (ім’я) прізвище” є або нейтральними, або навіть особливо ввічливими. Уживання слів *pan/pani* перед прізвищами (з іменами) на позитивну або негативну перлокуцію комунікату не впливає – такі наслідки читач з польського середовища в Україні може, на нашу думку, пов’язувати лише із загальним – позитивним або негативним – контекстом повідомлюваного. З огляду на це, видається доречним поглибити подальший аналіз цих структур у прескриптивному аспекті. У ситуації, коли референційні конструкції “*pan/pani* + (ім’я) прізвище” відзначаються акцептабільністю в межах спільноти, що їх уживає і сприймає, можливим здається визнання їх комунікативно нормативними в полонійному середовищі в Україні.

**FUNCTIONS OF STRUCTURES “PAN/PANI + (NAME) SURNAME”
IN POLISH-LANGUAGE PRESS TEXTS IN UKRAINE
(COMPARED TO POLISH NATIONWIDE NORMS)**

Alla KRAVCHUK

L'viv Ivan Franko National University

1, Universytets'ka Str., L'viv, 79000

Polish Philology Department

e-mail: allakarwczuk@gmail.com

The article is devoted to peculiarities of use of reference structures “*pan/pani* + (name) surname” in Polish-language press published in Ukraine. On the basis of the analysis of these structures’ function peculiarities in studied sources compared to corresponding structures in information texts, including newspapers written in Polish nationwide (literary) language some quantitative disparities were observed. They consist in excess use of the words *pan/pani* along with anthroponymic nouns in reference structures in written Polish language of its speakers in Ukraine. This phenomenon differences in Polish nationwide language and Polish speaking in Ukraine have also qualitative character. In texts written in Polish nationwide language structures “*pan/pani* + (name) surname” are primarily used for pejorative purpose, however in Polish-language press in Ukraine the function of such language units is to express “enhanced” politeness. Taking into consideration different evaluative labeling of the same language structures in Polish nationwide language and the language of Ukrainian Polonia, the author of the article shows potential “risk zones” caused by using of these structures in communication between Polish speakers from Poland and speakers of the language (as a language of national minority) living in Ukraine.

Key words: Polish language in Ukraine, language etiquette, “*pan/pani* + (name) surname”, reference structure.

**ФУНКЦИИ СТРУКТУР “PAN/PANI + (ИМЯ) ФАМИЛИЯ”
В ТЕКСТАХ ПОЛЬСЬКОЯЗЫЧНОЙ ПРЕССЫ В УКРАИНЕ
(НА ФОНЕ ОБЩЕПОЛЬСКИХ НОРМ)**

Алла КРАВЧУК

*Львовский национальный университет имени Ивана Франко
ул. Университетская, 1, Львов, 79000
Кафедра польской филологии
e-mail: allakarwczuk@gmail.com*

В статье рассматриваются особенности употребления референционных структур “*pan/pani* + (имя) фамилия” в польскоязычной прессе, которая выходит в Украине. На основе анализа специфики функционирования данных структур в исследуемых источниках на фоне соответствующих им конструкций в информационных текстах, в том числе газетных, общепольского (литературного) языка обнаружены прежде всего количественные диспропорции: письменная речь носителей польского языка в Украине характеризуется избыточным употреблением в референционных структурах слов *pan/pani* при антропонимических существительных. Различия между этим явлением в общепольском языке и польском языке в Украине имеют также качественный характер. Если в письменных текстах общепольского языка референционные структуры “*pan/pani* + (имя) фамилия” используются преимущественно с пейоративной целью, то в польскоязычной прессе в Украине функции таких языковых единиц связаны в первую очередь с выражением “усиленной” вежливости. С учетом противоположности в общепольском языке и языке украинской Полонии оценочной маркировки одинаковых языковых структур в статье указаны связанные с их употреблением потенциальные “зоны риска” в коммуникации между носителями этнического языка в польском государстве и носителями польского языка (как языка национального меньшинства) в Украине.

Ключевые слова: польский язык в Украине, речевой этикет, “*pan/pani* + (имя) фамилия”, референционная структура.

Стаття надійшла до редколегії 16.07.13.
Прийнята до друку 21.08.13.